

FFI RAPPORT

PRAKTISERING AV VERNEPLIKTEN I NORGE 1814 - 2000

JOHANSEN Iver

FFI/RAPPORT-2000/02708

FFISYS/779/161.1

Godkjent
Kjeller 7 juni 2000

Bent Erik Bakken
Forskningsjef

**PRAKTISERING AV VERNEPLIKTEN I NORGE
1814 - 2000**

JOHANSEN Iver

FFI/RAPPORT-2000/02708

FORSVARETS FORSKNINGSINSTITUTT
Norwegian Defence Research Establishment
Postboks 25, 2027 Kjeller, Norge

P O BOX 25
 NO-2027 KJELLER, NORWAY
REPORT DOCUMENTATION PAGE

SECURITY CLASSIFICATION OF THIS PAGE
 (when data entered)

1) PUBL/REPORT NUMBER FFI/RAPPORT-2000/02708	2) SECURITY CLASSIFICATION UNCLASSIFIED	3) NUMBER OF PAGES 21
1a) PROJECT REFERENCE FFISYS/779/161.1	2a) DECLASSIFICATION/DOWNGRADING SCHEDULE -	
4) TITLE PRAKTISERING AV VERNEPLIKTEN I NORGE 1814 - 2000 General conscription i Norway 1814 - 2000		
5) NAMES OF AUTHOR(S) IN FULL (surname first) JOHANSEN Iver		
6) DISTRIBUTION STATEMENT Approved for public release. Distribution unlimited. (Offentlig tilgjengelig)		
7) INDEXING TERMS IN ENGLISH:		
a) <u>Conscription</u>	a) <u>Verneplikt</u>	
b) <u>Levée en masse</u>	b) <u>Massemobilisering</u>	
c) <u>Military history</u>	c) <u>Militær historie</u>	
d) <u>The Norwegian army</u>	d) <u>Den norske hæren</u>	
e) _____	e) _____	
IN NORWEGIAN:		
THESAURUS REFERENCE:		
8) ABSTRACT This paper discusses the principle of general conscription and implementation of that principle in Norway from 1814 to the end of the 20 th century. The principle of general conscription contains within itself a contradiction between its rational military origins and its function as a nation-building instrument. This contradiction can only be solved when sufficient resources are allocated to conscript armies in order to invest in modern equipment and develop military skills. This study shows that for most of the period – with the 1950ies and -60ies as an exception – the principle of general conscription in Norway was never fully implemented, mainly as a result of scarce resources. Rhetorically, however, conscription still plays a central role as a nation-building institution. Recent military, political and cultural changes have rendered conscription less suitable as an efficient tool for military recruitment. Consequently, with the coming radical reductions in Norwegian defence force size one should employ a more pragmatic view on how to recruit personnel to the military forces, just as has been done in most other industrialized nations already, and in line with a nearly 200 years old tradition in Norway.		
9) DATE 7 June 2000	AUTHORIZED BY This page only Bent Erik Bakken	POSITION Director of Research

ISBN-82-464-0418-0

UNCLASSIFIED

SECURITY CLASSIFICATION OF THIS PAGE
 (when data entered)

INNHOOLD

	Side	
1	INNLEDNING	7
2	VERNEPLIKTSBEGREPET	7
3	PRAKTISERING AV VERNEPLIKTSPRINSIPPET	10
3.1	Tiden før 1940	10
3.2	Tiden etter 1945	14
4	KONKLUSJON	16
	Litteratur	18
	Fordelingsliste	20

PRAKTISERING AV VERNEPLIKTEN I NORGE 1814 - 2000

Enhver Statens Borger er i Almindelighed lige forpligtet, i en vis Tid at værne om sit Fædreland, uden Hensyn til Fødsel eller Formue.

Denne Grundsætnings Anvendelse, og de Indskrænkninger den bør undergaa, bestemmes ved Lov.¹

1 INNLEDNING

Prinsippet om allmenn verneplikt har vært nedfelt i det norske lovverket siden 1814², men har så å si ikke på noe tidspunkt – kanskje med unntak av de første tiårene etter 1945 – vært praktisert i noen større utstrekning. Like fullt har nettopp dette prinsippet hatt en sentral plass, ikke bare for Norges nasjonale forsvar, men også som fundament for nordmenns identitet som tilhørende en selvstendig nasjon. Verneplikten har følgelig opp gjennom historien fylt minst to helt sentrale funksjoner; som katalysator for nasjonens ”vernekraft” og som sosialiserende institusjon med nasjonal rekkevidde.

I dag står verneplikten overfor betydelige endringer fremtvunget av store reduksjoner i Forsvarets struktur. Spørsmålet dreier seg om hvorvidt selve prinsippet om allmenn verneplikt kan og bør opprettholdes innenfor de rammer ordningen i fremtiden må praktiseres. Denne rapporten søker å belyse denne problemstillingen gjennom en presisering av hva begrepet verneplikt egentlig innebærer, og gjennom en historisk skisse hvor prinsippets praktisering i Norge belyses. Hovedkonklusjonen er at verneplikten i Norge gjennom hele sin historie har vært gjenstand for en strid hvor de rasjonelle militære hensyn har stått mot ideologisk ladete motiver hvor hensynet til nasjonsbygging har vært sentralt. Spørsmålet om hva verneplikten skal være og hvilke målsettinger den skal tjene har følgelig blitt stående uavklart, noe som har hindret en enhetlig og konsistent praktisering av prinsippet over tid.

2 VERNEPLIKTSBEGREPET

Verneplikt er et *moderne* fenomen – i den forstand at ordningen er knyttet til nasjonalstatenes fremvekst i Europa i tiden etter Den franske revolusjon (1789). Dette betyr ikke at ordningen er uten paralleller i tidligere historiske epoker. Former for verneplikt har vært praktisert i det minste siden de eldste egyptiske kongedømmer (27 årh f Kr), og ulike militære utskrivningssystemer ble praktisert av så vel de greske bystater i antikken, innen Det romerske

¹ Kongeriget Norges Grundlov, 1814, gjengitt i Schei og Zimmer (red) *Norges Lover* 1685 – 1991, Ad Notam forlag, Oslo 1992

² En vernepliktsordning – dog med vesentlige begrensninger – for innrullering i Hæren hadde blitt innført i Danmark-Norge allerede i 1799 og for Marinen i 1803 (Nåvik Ørnulf, *Vernepliktens historie i Norge 950-1996*, Elanders forlag, 2 utg Oslo 1997, s 88-90).

imperium og i Kina.³ Også i Norge kjennes militære utskrivningssystemer helt tilbake til middelalderen i form av den såkalte Leidangen som påla bøndene å stille fullt utrustede fartøyer og mannskap til krigstjeneste.

Disse eldre militære utskrivningssystemene omfattes imidlertid i de fleste tilfeller ikke av det moderne vernepliktsbegrepet. Disse systemene var ikke allmenne, men gjaldt bare for visse sjikt i samfunnet.⁴ Militær tjeneste var følgelig å betrakte som en *standsplikt* – i Norge før 1814 i hovedsak pålagt bøndene.⁵ Siden kostnadene til militærvesenet representerte statens suverent mest tyngende utgiftspost, kan plikten til vederlagsfri militærtjeneste mer forstås som en form for skattlegging enn som en verneplikt i egentlig forstand. Dette inntrykket forsterkes dessuten ved at det var mulig med frikjøp fra slik tjeneste, alternativt at militærtjeneste kunne innebære fritak fra annen skattlegging.

Verneplikt omfatter følgelig ikke all pliktmessig militær tjeneste. Den ordningen som ble innført i Frankrike i 1793 – *La Levée en Masse*⁶ – var til forskjell fra tidligere systemer en plikt som ble pålagt *individet* og som gjaldt hele den mannlige befolkningen. Den var altså ingen standsplikt. I tillegg ble ordningen gitt en ideologisk overbygning i form av en patriotisk plikt til å forsvare staten og de revolusjonære landevinninger.

Verneplikt må altså forstås som en allmenn og personlig plikt til å gjøre militær tjeneste på de vilkår staten til enhver tid bestemmer. Ordningens legitimitet er dessuten forankret i den enkelte vernepliktige soldats både formelle (qua statsborger) og identitetsmessige tilknytning til en bestemt nasjonalstat. Det er derfor ikke tilfeldig at normene mot å gjøre tjeneste i andre staters militære styrker, eller gjøre krigstjeneste for betaling – noe som inntil Napoleonskrigene var svært vanlig – nettopp utvikles parallelt med den moderne nasjonalstaten og vernepliktsystemet.

Så snart allmenn verneplikt som system ble gjennomført i Frankrike viste det seg at systemet var overlegent alle andre militære rekrutteringssystemer i samtiden. Samtidens arméer var i stor grad basert på profesjonelle (leie-)soldater, eller på tvangsutskrevne mannskaper – straffedømte,

³ *Encyclopedica Britannica* (britannica.com); Dupuy E R og T N Dupuy (red) *The Harper Encyclopedica of Military History*, HarperCollins Publishers, N Y 1993 s 163, 353.

⁴ Et eksempel på et slikt system er det svenske "Inndelingsverket", som ble etablert under Karl XI (1655-1697). Inndelingsverket var basert på den idé at arméen skulle forsørges "på jorden", dvs av bøndene selv. Ordningen gikk ut på at to gårder dannet en rode som skulle rekruttere og utruste én soldat – en knekt. I praksis skjedde dette dels ved at gårdene gikk sammen om å betale lønn ("värningspeng"), og dels ved at bøndene forsørget knekten med bolig – oftest i form av et torp med tilhørende jord. Knekten på sin side forpliktet seg til å delta i krig og ellers til to-ukers "regimentsmøter" hvert annet eller tredje år. Denne ordningen stod ved lag helt frem til innføringen av verneplikt i 1901. Ericson Lars, *Svenska knektar: Inndelte soldater, ryttere och båtsmän i krig och fred*, Historiske Media, 1995.

⁵ Etableringen av en norsk hær i 1628 innebar et krav om at en legd – dvs fire fullgårder – skulle stille, utruste og underholde én soldat. I tillegg skulle 14 kompanier rekrutteres fra byene. Over tid ble byrden på bøndene økt ved at legdshæren fra slutten av 1600-tallet skulle baseres på én soldat fra hver to fullgårder, og fra 1717 skulle de samme to gårdene stille to soldater. (St.prp. nr. 98 (1991-92), Vedlegg: Riste Olav, "Verneplikt i Norge frå dei eldste tider".) Dette var en selektiv ordning hvor plikten til å gjøre militærtjeneste var pålagt et samfunnsjikt. Den var altså verken en individuell eller en allmenn verneplikt. Forsvarskommissjonen av 1974 tar følgelig feil når den omtaler disse eldre utskrivningssystemene som verneplikt, og hevder at "verneplikten (understreket av forfatteren) i eldre tid [hadde] en snevrere ramme enn i dag. Den var lenge begrenset til spesielle befolkningsgrupper, og hadde ikke en allmenn karakter." NOU 1978: 9 s 78.

⁶ Dupuy og Dupuy s 743.

krigsfanger o.l. Soldatutdannelsen baserte seg på en svært rigorøs innprenting av militær drill og disiplin, og på blind lydighet overfor offiserene. Eksempelvis hadde underoffiserene i Fredrik den stores arméer ordre om, dersom en soldat bare så mye som så seg om etter en fluktmulighet, å gjennomføre ham med bajonetten på stedet.⁷ En veldisiplinert og godt oppøvet militær avdeling representerte således en betydelig investering som ikke enkelt kunne erstattes om den gikk tapt, noe som kan bidra til å forklare datidens svært forsiktede og manøverorienterte operative idealer.⁸

Vernepliktssystemet gjorde det imidlertid mulig å mønstre langt større styrker i felten enn hva som inntil da hadde vært mulig. Vernepliktssystemets storhetsperiode falt dessuten sammen med en industriell og teknisk revolusjon som gjorde det mulig å produsere våpen i langt større mengder, og dermed utruste langt større arméer, enn før. At det ikke var mulig å gi soldatene den samme utdanning og innpode i dem den samme disiplin som var mulig i vervede arméer, ble mer enn kompensert gjennom den større mengde dette systemet kunne generere. Den relativt enkle militære teknologi og samtidens ukompliserte taktiske doktriner bidro til dette resultatet. Dessuten skapte den nasjonale og revolusjonære ånd som lå implisitt i systemet, en langt sterkere motivasjon og vilje til å akseptere store ofre hos den enkelte soldat.

Vernepliktssystemet var på denne måten også en forutsetning for en langt mer aggressiv form for krigføring enn hva som hadde vært tilfelle på 1700-tallet.⁹ Viljen til å akseptere tap og evnen til å stampe nye arméer opp av bakken ved å skrive ut stadig nye årsklasser til militærtjeneste, ga på den måten Frankrike et militært forsprang på de øvrige europeiske stormaktene som landet beholdt gjennom Napoleonskrigene.

Den konservative reaksjonen i Europa etter Napoleon førte imidlertid vernepliktssystemet i vanry. Man assosierte verneplikt og massearméer med revolusjon, noe stormaktene for enhver pris ville unngå. Folket var farlig og en ville i hvert fall ikke gi det våpen og militær trening. I Frankrike ble verneplikt sogar forbudt etter restaurasjonen av kongedømmet i 1815, og ikke gjeninnført før etter krigsnederlaget mot Tyskland i 1871. Det land hvor verneplikten "overvintret" inntil systemet på nytt fikk anledning til å demonstrere sitt enorme potensial, var Preussen, som hadde innført verneplikt som en del av militærreformene etter nederlaget for

⁷ Palmer R R, "Frederick the Great, Guibert, Bülow: From Dynastic to National War", i Paret P (red) *Makers of Modern Strategy From Machiavelli to the Nuclear Age*, Clarendon Press, Oxford 1986, s 100.

⁸ Begrepet manøver må ikke forveksles med dagens "manøverkrigføring". Datidens operative idealer besto i å tilstrebe en stridsform hvor man gjennom manøvre – ikke primært direkte strid – søkte å berøve motstanderen hans støttepunkter og dermed frata ham muligheten til å fortsette striden. Litt forenklet kan en si at den dyktigste hærfører var den som kunne vinne en krig uten å utkjempe et eneste slag. Johansson Alf W, *Europas krig. Militært tänkande, strategi och politik från Napoleonstiden till andra världskrigets slut*, Tiden, Stockholm 1988, s 21.

⁹ Det første slag hvor den tradisjonelle og den moderne tilnærming til krig støter sammen er den såkalte "Kannonaden ved Valmy" (1792). En større preussisk hær under ledelse av Hertugen av Braunschweig hadde falt inn i Frankrike og truet Paris. Den franske hæren besto for en stor del av styrker rekruttert i gatene i Paris dagene før slaget, uten noen som helst militær trening, men med revolusjonær glød. Slaget åpnet med artilleribeskytning fra begge sider. Etter først å ha avblåst et infanteriangrep samlet Braunschweig sin stab hvor han skal ha sagt: "Mine herrer, dere ser hva slags styrker vi står overfor. Disse franskmennene venter bare på at vi skal angripe før de stiger opp på sine hester og stormer løs på oss", hvorpå han konkluderte: "Hier schlagen wir nicht." Johann Wolfgang von Goethe, som var tilstede ved slaget, uttalte etterpå: "Fra dette sted og fra denne dag av begynner en ny æra i verdens historie, og dere kan alle si at dere var tilstede ved dens fødsel". (Sitatene er oversatt fra engelsk av forfatteren.) Fuller J F C, *The Decisive Battles of the Western World and their Influence upon History, Vol 2 1792-1944*, Paladin Grafton Books, London 1987 s 57-58.

Napoleon ved Jena i 1806. Slik sett er det i første rekke i Preussen at vernepliktssystemet utvikles til et effektivt militært instrument, noe som imidlertid først skjer i den siste delen av 1800-tallet.¹⁰

3 PRAKTISERING AV VERNEPLIKTSPRINSIPPET

3.1 Tiden før 1940

Den paragraf om allmenn verneplikt¹¹ (§ 109) som ble nedfelt i den norske grunnloven i 1814, var sterkt inspirert av de franske idéene. Deltagelse i landets forsvar var en plikt som kunne pålegges alle borgere. Oppslutningen om paragrafen var imidlertid ikke unison. Blant representantene til grunnlovsforsamlingen var det dem som mente som Jacob Aall at *”Der gives en klasse borgere, hvis sønner, formedelst en kjelnere oppdragelse ikke er skikket til å utholde krigens strabaser”*, og en annen klasse *”hvis bestrebelse for statens tarv ikke uten stor skade for det alminnelige beste kan avbrytes”*, og som følgelig ønsket en ordning med verving og lønnede soldater.¹²

Men heller ikke blant det flertall av representanter som gikk inn for verneplikt, var det noen felles oppfatning om hva paragrafen i realiteten innebar. De militære representantene argumenterte bl a med borgerhærens overlegenhet sammenlignet med leiehæren, samtidig som en betraktet det gamle legdsystemet som urettferdig ved at hele forsvarsbyrden ble lagt på bøndene. De ønsket altså verneplikt ut fra både en rent militær effektivitetsbetraktning og ut fra et rettferdighetssynspunkt. Andre representanter pekte imidlertid mer på de sosialiserende virkninger av at det skulle være *”alle statsborgeres plikt å verne om et elsket fødeland”*.¹³

Argumentene for verneplikt baserte seg således på to fundament. På den ene siden et rasjonelt militært fundament hvor en la vekt på det militært hensiktsmessige ved verneplikten, og på den andre siden et ideologisk fundament, hvor en la vekt på likhetsprinsippet og på det man med et moderne ord kaller for nasjonsbygging.

Det faktum at disse to fundamentene representerer en latent motsetning var imidlertid Eidsvollsmennene i liten grad bevisst. På den ene siden er nemlig verneplikt militært rasjonelt bare så lenge de økonomiske rammer gjør det mulig å utruste og øve soldatene. Dersom de økonomiske ressurser ikke strekker til for en fullstendig utnyttelse av vernepliktsmassen vil det således være hensiktsmessig å innføre begrensinger i appliseringen av prinsippet og bare kalle inn så mange som økonomien tillater. Det samme vil for så vidt være tilfellet dersom fraværet av en militær trussel gjør en stor hær unødvendig. På den andre siden bygger verneplikts ideologiske rasjonalitet nettopp på likhetsprinsippet og på innrulleringen av *alle* vernepliktige i de væpnede styrkene. Her spiller økonomien og trusselen ingen tellende rolle, med den følge at

¹⁰ Johansson op cit, s 75.

¹¹ Vernepliktsordningen fikk i hovedsak betydning for utskrivning til Hæren, i mindre grad til Marinen. Drøftingen vil følgelig i hovedsak avgrenses til Hærens organisasjon og verneplikts rolle i denne.

¹² Nåvik op cit, s 102.

¹³ Nåvik, op cit, s 103-104. En kan imidlertid stille spørsmålsteget ved hvor dypt forståelsen av vernepliktsprinsippet egentlig stakk. F eks var det alminnelig enighet om både omfattende unntaksordninger for bl a ”akademiske borgere” og for at det skulle være mulig å betale en annen for å gjøre tjeneste i sitt sted.

dersom ressursene svikter og trusselen forsvinner risikerer ordningen raskt å bryte ned til å bli et tomt og sikkerhetspolitisk irrelevant skall.

Etter at unionen med Sverige var et faktum høsten 1814 ble det imidlertid klart at Norge bare kom til å få svært beskjedne militære styrker. I tillegg var statsfinansene svært anstrengte og Norge var til overmål påtvunget en allianse med arvefienden Sverige. Fra 1817 fikk Norge følgelig en linjehær – som primært var tiltenkt rollen som en reservestyrke for forsvaret av Sverige – på bare 12 000 mann inkludert 2000 vervede i tillegg til landvern og borgervæpning i byene.¹⁴ For rekruttering til en såpass beskjeden styrke fortonte en fullstendig praktisering av allmenn verneplikt seg som en meningsløshet. I lov av 1816 ”angaaende Norges Væbnede Magt” var det således innskrenkningene – ikke det ideelle prinsipp – i verneplikten som var det mest fremtredende, eksempelvis ble den såkalte stillingsretten nedfelt i lovverket. Denne ga ”Gaardbrugere, gifte og bosatte Mænd” rett til å betale en annen for å gjøre verneplikt i sitt sted.¹⁵ I tillegg var befolkningen i Nord-Norge unntatt verneplikt.

Disse innskrenkningene – også stillingsretten – ble opprettholdt i vernepliktsloven av 1854 som dessuten ga embetsmenn og innehavere av en rekke stillinger – bl a lærere, losere, apotekere m fl – et generelt fritak fra verneplikt.¹⁶ I tillegg var utskrivningen til tjeneste basert på loddrekning. Først med vernepliktsloven av 1876 kom en et langt skritt nærmere en reell praktisering av allmenn verneplikt ved at stillingsretten ble opphevet og ved at plantallet for linjehæren på 18 000 (utvidet fra 12 000 i 1866) ble strøket. Loddrekning ble imidlertid beholdt, og de nordligste landsdelene var fortsatt holdt utenfor hærens oppsetningsplaner. Disse ble først tatt inn i systemet i 1897¹⁷ med utvidelsen av hærordningen til også å omfatte Tromsø stift. Først da – 83 år etter innføring av vernepliktsprinsippet – fikk Norge allmenn verneplikt med nasjonal rekkevidde.

Utvidelsen av vernepliktsordningen fra 1876 kan i stor grad forklares på bakgrunn av de internasjonale begivenhetene i samtiden. I 1864, 1866 og 1870-71 hadde preussiske vernepliktshærer i tur og orden nedkjempet Danmark, Østerrike og Frankrike i kortvarige felttog. Vernepliktsprinsippet hadde dermed på nytt demonstrert sitt enorme militære potensial. Dessuten tilsa tidens liberale idéer at ”folket i våpen” ble et ideal som i Norge kom til å bli en fanesak for den liberale opposisjonen og for partiet Venstre (etter 1884) i kampen mot svensk dominans i unionen.¹⁸ Gjennombruddet for den allmenne verneplikten i 1876 representerer i så måte det første forsøk på å virkeliggjøre prinsippene fra Eidsvoll som særlig de militære representantene der hadde argumentert for. Historikeren Roald Berg peker i denne sammenheng på eksistensen av et ”agrar-liberalt-militært kompleks” med røtter helt tilbake til 1814. Offiserer med tilknytning til dette komplekset innså at Forsvaret ikke kunne vokse verken i kvantitet eller kvalitet uten at dets nasjonale og demokratiske legitimitet ble styrket.¹⁹

For å omsette prinsippene i praksis og for å kunne utnytte vernepliktsmassen bedre måtte

¹⁴ *Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon*, bd 7 s 336-337. Se også Berg Roald, ”Den svenske generalguvernørtiden i Norge, 1814-1929”, *IFS Info* 6/1999, Institutt for forsvarsstudier, Oslo 1999.

¹⁵ Nåvik, op cit s 105.

¹⁶ Nåvik, op cit s 110.

¹⁷ Verneplikten ble innført i Nord-Norge i 1898 etter å ha blitt vedtatt i Stortinget 28 juni 1897 (Nåvik, s 127)

¹⁸ Holm Terje H, ”Hærordningen av 1888” i *Forsvarsmuseets årbok 1988*, Oslo 1988.

¹⁹ Berg Roald, *Norsk forsvarshistorie*, bd 2 ”Profesjon, union, nasjon 1814-1905”, kap 4 (i utkast).

Hærens størrelse ekspanderes kraftig. Etter 1888 innføres derfor en ordning med tre oppbud etter preussisk mønster: *Linjen*, *Landvernet* og *Landstormen*. Linjen var det minste av de tre oppbudene, og var tenkt satt opp med de yngste og best øvede mannskapene. Etter en viss tjenestetid i Linjen ble de eldre årsklassene overført til de to andre oppbudene.²⁰

Linjehæren var den såkalte "unionskontingenten", dvs den del av Hæren som stod til Kongens (i Stockholm) disposisjon. Landvernet skulle imidlertid ihht den såkalte "landvernsklausulen" i Grunnloven bare kunne brukes utenfor Norges grenser med Stortingets samtykke. Frem mot 1905 utgjorde denne bestemmelsen et sterkt motiv for å styrke Landvernet – som inntil da hadde spilt en lite betydningsfull rolle - som en nasjonal norsk hær unntatt unionskongenes kontroll. På denne måten ble Landvernet i Norge satt opp som en slags nasjonal linjehær i tillegg til den linjehæren som inngikk i det unionelle forsvaret.

Problemet med en ordning som bygger på allmenn verneplikt er at den blir absurd uten ressurser til utrustning og øving av avdelingene. Den vernepliktsordning som ble gjennomført i 1876 ble imidlertid ikke fulgt av en korresponderende økning av ressursene. Den normerte øvingstiden var dessuten svært begrenset; i 1876 var den fortsatt ikke mer enn 50 dager. Totalt var vernepliktstiden 10 år fordelt med 7 år i Linjen og 3 år i Landvernet. Frem mot århundreskiftet skjer det en gradvis utvidelse av vernepliktstiden, som fra 1909 blir satt til 20 år,²¹ men knapt noen økning i den tiden som er satt av til øvelser. Således innebar hærordningen av 1909 – iverksatt i 1911 – at alle rekrutter skulle gjennomgå en grunnleggende utdanning som varierte fra 48 dager for infanteriet til 102 dager for kavaleriet. Samtidig forsvant loddtrekningen ved sesjon. I løpet av de påfølgende seks år i Linjen skulle soldatene gjennomføre inntil fire repetisjonsøvelser à 24 dager. Det samlede antall øvingsdager varierte følgelig mellom 144 dager og 198 dager for hhv infanteriet og kavaleriet.²² Dette var til sammenligning vesentlig lavere enn i Sverige (se f n 25 nedenfor) eller for den saks skyld i Frankrike som innførte en ordning med fem års tjenestetid i 1872, som gradvis reduseres til to år i 1905.²³

Disse – allerede i utgangspunktet beskjedne – normtallene for den militære utdannings- og øvingsaktiviteten gir imidlertid ingen sikker indikasjon på i hvilken grad dette programmet faktisk ble gjennomført. En pekepinn kan en likevel få når en tar i betraktning at Stortingets eneste mulighet til å spare inn på forsvarsbudsjettet bestod i å redusere bevilgningene til øvelser. Det meste annet var bundet opp i faste utgifter. Hæren "*havde fred, men ikke gode dager*", ble det f eks hevdet i en artikkel i Norsk militært tidsskrift i 1901.²⁴ I praksis var det ikke mulig å gi de vernepliktige mannskapene den øving som var nødvendig for å sikre nødvendige og tidsmessige militære ferdigheter, og den norske hæren kan gjennom mesteparten av unionstiden mest dekkende karakteriseres som en papirtiger.²⁵

²⁰ Etter 1888 var vernepliktstiden 6 år i Linjen, 6 år i Landvernet og 4 år i Landstormen. (Nåvik op cit s 233.)

²¹ Nåvik op cit s 233-235.

²² *Illustreret norsk konversationsleksikon*, Bd V sp 1249, Aschehoug, Kristiania 1912.

²³ *Arméernas världshistoria* del III 1700-1914, AB Svensk litteratur, Stockholm 1968 s 282.

²⁴ Sitert i Nåvik op cit s 135. Artikkelforfatteren tilføyer imidlertid lengre ut i avsnittet at "*Nu går det dog atter fremad.*"

²⁵ Disse problemene var på ingen måte særegne for Norge. I andre land – bl a i Sverige – søkte en imidlertid å bøte på manglene ved å opprette et antall "garnisonsavdelinger" og å utdanne såkalte stammansskaper. Etter riksdagsbeslutningen 1901 om opprettelse av en vernepliktsarmé, ble det bygget opp et korps av fast tilsatte mannskaper. Med utgangspunkt i dette korpset skulle det bygges opp en kadre av utdanningsbefal. For å gjennomføre ordningen måtte det engasjeres et betydelig antall frivillige – 36 pr regiment pr år – som fikk åtte

Ordningen fra 1909/-11 var i mangt og mye et produkt av den økte bevissthet om betydningen av et moderne og effektivt forsvar som var skapt av unionsoppløsningen i 1905. Den forutsatte en samlet styrke på ca 115 000 mann i alle tre oppbudene med 30-40 000 i Linjen.²⁶ Hærens organisasjon bygde ellers på ordningene fra 1888 og -98 (når Nord-Norge tas med) med en inndeling i seks brigader – fra 1916 kalt divisjoner – som settes opp i forskjellige landsdeler. 1911-ordningen stod ved lag og ble fylt med konkret militært innhold under Første verdenskrig. Oppgaven med å sette opp et nøytralitetsvern falt imidlertid i hovedsak på Marinen. Hærens oppgave begrenset seg stort sett til sikring av viktige befestninger og støttepunkter på land.²⁷

Iverksettelsen av hærordningen førte imidlertid til en sterk økning av driftsutgiftene, noe som etter hvert kom til å skape store problemer, spesielt med forverringen av statens finanser etter 1920. I stedet for å gjennomføre nødvendige reduksjoner av selve organisasjonen, valgte imidlertid politikerne, med støtte i den militære ledelsen, en politikk som gikk ut på å bevare dens størrelse, men samtidig strupe alle slags aktiviteter – inkludert øvelser. Denne hovedkursen ble fastslått av Forsvarskommisjonen av 1920, som i stort opprettholdt ordningen fra 1911, og sogar på enkelte punkter utvidet den, men uten å øke budsjettene.²⁸ Resultatet ble at avdelingene innen Hæren ble redusert til rene rekrutteringsavdelinger uten repetisjonsøvelser. Kun reduserte regimentssamlinger ble avholdt i 1920 og 1922, hvorefter det ikke gjennomføres øvelser i større forband i det hele tatt før såkalte fellesøvelser kommer i gang igjen fra 1937.²⁹ For å redusere inntaket av vernepliktige innføres det fra 1922 en skjerpet legebedømmelse, og fra 1926 gjeninnføres ordningen med loddtrekning.³⁰

Mellomkrigstiden er generelt preget av vanskelige statsfinanser, sparepolitikk og reduserte økonomiske rammer for Forsvaret. Det ble etter hvert klart at omfattende strukturelle reduksjoner ikke var til å komme forbi. Forutsetningen var imidlertid hele tiden at den alminnelige verneplikt i prinsippet skulle opprettholdes. Slagordet ble: ”Den lille, men gode hær”. Problemet var imidlertid at Hæren bare ble liten, men ikke god. Årsakene til dette var i flere. En ting var at det ble umulig å utruste Forsvaret med tidsmessig materiell; en annen at økonomien ikke tillot opprettholdelse av et fulltallig offiserskorps i faste stillinger. Hærordningen fra 1933 innebar således at bare 470 befal ble fastlønnnet. Vernepliktig befal – til sammen 1100 – fikk bare lønn under øvelser i tillegg til en beskjeden fast godtgjørelse. Til sammenligning innebar ordningen fra 1911 3750 fastlønnnet befal.³¹

Den stramme økonomien medførte dessuten en kraftig struping av all militær aktivitet – også

måneders utdanning, og hvor de beste gikk videre til underoffisersutdanning. De vernepliktige mannskapene fikk til sammenligning 150 dagers rekruttskole, med tillegg av 3 repetisjonsøvelser à 30 dager. Nelsson Bertil, *Från Brunkeberg til Nordavind. 500 år med svenskt infanteri*, Probus förlag, Stockholm 1993 s 93-94.

²⁶ *Illustreret norsk konversationsleksikon*, op cit, Bd V sp 1249

²⁷ Under Første verdenskrig ble tjenestetiden økt til 240 dager (rekruttskole + repetisjonsøvelser) i Hæren og til 18 måneders sammenhengende tjeneste i Marinen. Til sammen ble 150 000 mann innkalt til nøytralitetsvakt i de fire årene krigen varte. (Nåvik op cit s 236)

²⁸ Ruge Otto, *Felttoget – General Otto Ruges erindringer fra kampene april-juni 1940*, Aschehoug, Oslo 1989, s 212 (Epilog).

²⁹ Bortfallet av øvelser faller sammen med en sterk økning i de militære operasjonenes kompleksitet, ikke minst som følge av utvidelsen av operasjonsteateret til luftrommet med utviklingen av militære flytyper. Muligheten til å operere i ”tre dimensjoner” stilte dermed særlig ledere på høyere nivå overfor nye krav i forbindelse med ledelse av operasjoner.

³⁰ Under denne ordningen skulle $\frac{1}{3}$ av mannskapene fritrekkes, Nåvik op cit s 236.

³¹ Nåvik, op cit s 180.

øvelser. Som nevnt ovenfor opphørte alle repetisjonsøvelser etter 1922. Situasjonen ved det tyske angrepet 9 april 1940 var følgelig at ingen av hærens bataljonssjefer eller høyere sjefer gjennom en årrekke hadde hatt anledning til å føre sine avdelinger.³² Ordningen med loddtrekning, som i utgangspunktet skulle frita $\frac{1}{3}$ av årskullet fra tjeneste, førte dessuten snart til at bare $\frac{1}{3}$ gjennomførte førstegangstjeneste.³³ Førstegangstjenesten var dessuten begrenset til bare 48 dagers rekruttutdannelse – senere økt til 84, og når det heller ikke ble gjennomført repetisjonsøvelser forfalt krigsberedskapen radikalt. Man var altså kommet til et punkt hvor innkallingen av vernepliktige i praksis representerte en radikal uthuling av prinsippet om allmenn verneplikt. Det oppstod derfor stadig sterkere krav om å avskaffe ordningen med loddtrekning, noe som til sist skjedde i 1936/37. For budsjettåret 1940 ble det dessuten igjen bevilget penger til repetisjonsøvelser, noe som ytre begivenheter forhindret at ble gjennomført.³⁴

I tillegg til at økonomien fremtvang radikale nedskjæringer, skapte de sosiale og politiske motsetningene i perioden en utbredt skepsis mot Forsvaret i befolkningen. I brede lag, og særlig innen arbeiderbevegelsen, så en på Forsvaret som primært et forsvar for borgerskapet – et synspunkt som fikk næring gjennom flere tilfeller hvor militære avdelinger ble brukt mot streikende arbeidere.³⁵ På denne måten ble Forsvaret på mange måter marginalisert i det norske samfunnet og spørsmålet om verneplikt som enten et sosialiserende eller rasjonelt militært verktøy, fortonte seg temmelig irrelevant inntil de internasjonale begivenhetene trengte seg på etter september 1939.

3.2 Tiden etter 1945

Felttoget i 1940 endte med nederlag, noe som i stor grad ble tilskrevet nedbyggingen av Norges væpnede styrker i mellomkrigstiden.³⁶ Den konklusjon en trakk etter fredsslutningen var følgelig at Forsvaret måtte rustes kraftig opp, og at hensynet til militær effektivitet – særlig i praktiseringen av vernepliktssystemet – måtte gis en helt annen vekt enn det som hadde vært tilfelle frem til 1940. Den raskt økende spenningen mellom Øst og Vest, og i særlig grad Koreakrigen (1950-1953), skapte dessuten økt bevissthet hos både politikere og i befolkningen som helhet om betydningen av et forsvar med troverdig militært innhold. Resultatet var følgelig en omfattende omorganisering av Forsvarets struktur og en drastisk økning av både tjenestetiden og antallet innkalte vernepliktige. Allerede fra 1946 innføres derfor førstegangstjeneste på ett år for de fleste kategorier – krigsårskullene kalles imidlertid ikke inn – og fra 1954 utvides tjenestetiden til mellom 12 og 18 måneder avhengig av våpengren, med 16 måneder i Hæren. Etter 1964 standardiseres tjenesten til 12 måneder i Hæren med inntil 5 repetisjonsøvelser à inntil 21 dagers varighet. I Sjø- og Luftforsvaret gjennomføres 15 måneders tjeneste, dog uten repetisjonsøvelser.³⁷

Medlemsskapet i NATO fra 1949 medførte også en massiv våpenhjelp fra i første rekke USA

³² Ruge, op cit s 213.

³³ Av årsklassen 1930 (26 000 mann) utførte bare 9000-10 000 førstegangstjeneste (Nåvik s 181).

³⁴ Nåvik, op cit s 238.

³⁵ De meste kjente er det såkalte "Menstadslaget" (1931) og streiken blant fløterne i Julussa (1927).

³⁶ Her kan det imidlertid innvendes at nederlaget i 1940 først og fremst skyldtes svakhetene ved den politiske beslutningsprosessen og krisehåndteringssystemet, noe som forhindret en full utnyttelse av den kampkraft det norske forsvaret måtte ha. Dette er imidlertid langt på vei et akademisk poeng som ikke vil bli forfulgt videre her.

³⁷ Nåvik op cit s 240-243.

som gjorde det mulig å utruste betydelige deler av Forsvaret med, etter datidens mål, tidsmessig materiell. I en lang tidsperiode representerte således utgiftene til investeringer under halvparten av verdien av det materiell som ble innført. Budsjettene kunne således i en langt større grad enn hva som kom til å bli tilfelle senere, brukes til å øve vernepliktsmassen. De drøye to tiårene fra begynnelsen av 1950-tallet og frem til midten av 1970-tallet, kan slik sett kalles verneplikts ”gyldne æra” i Norge, hvor en for første gang siden ordningen ble etablert i praksis klarte å gjennomføre den tilnærmedesvis fullt ut. Økningen i ressurstilgangen til Forsvaret opphevet i denne perioden langt på vei de iboende motsetningene mellom den rasjonelle og den ideologiske dimensjon i vernepliktsordningen.

Fra midten av 1970-tallet av åpnes imidlertid på nytt gapet mellom Forsvarets økonomiske rammer og dets målsettinger. De faktiske bevilgningene kom raskt på etterskudd i forhold til den strukturplan som var nedfelt i innstillingen til Forsvarskommissjonen av 1974. Allerede i 1985 hadde dette etterslepet rullet å summere seg opp til en verdi tilsvarende halvparten av Hærens materiell, eller bortimot alt materiell i Sjøforsvaret.³⁸ Konsekvensene for vernepliktsystemet kunne imidlertid ennå en tid kamufleres ved at man ikke foretok de nødvendige nedskjæringer i strukturen med tilhørende redusert inntak av vernepliktige. I stedet fortsatte man å utdanne mannskaper til en krigsstruktur som det ikke fantes budsjettmessig dekning for å fornye etter hvert som våpenhjelpmaterialet falt for aldersgrensen.³⁹ Over tid utviklet følgelig mange avdelinger – særlig innen Hæren – seg til ”tomme skall”, med personell, men med større eller mindre materiellmessige mangler.

Ikke før etter de dramatiske endringene i trusselbildet omkring 1990 dukket det opp en mulighet til å gjøre noe med ubalansene som hadde bygd seg opp over tid. Forsvarskommissjonen av 1990 representerte i så måte en storstilt sanering av det som i realiteten var å betrakte som papiravdelinger. Reduksjonene innen Hæren, fra 13 til 6 brigader, førte således til en drastisk nedgang i utdanningsbehovet for mannskaper. Kommisjonen påpeker derfor at en omlegging av vernepliktsordningen vil være nødvendig for å unngå omfattende ”overproduksjon” av soldater.⁴⁰ Forutsetningen var imidlertid at prinsippet om allmenn verneplikt fortsatt skulle legges til grunn for Forsvaret. Samtidig gjorde to andre utviklingstrekk seg gjeldende: Den raske utviklingen innen militær teknologi skapte stadig skjerpede kompetansekrav, og den hyppigere involvering i internasjonale militære operasjoner, bl a i Den persiske gulf og på Balkan, aksentuerte både kvalitetskravene og Forsvarets evne til å stille mannskaper til operasjoner utenfor Norge som varer over lang tid. Denne utviklingen har fortsatt med forsterket kraft i tiden frem til i dag.

Til sammen fører disse utviklingstrekkene til at det kan stilles spørsmål ved om det tradisjonelle vernepliktsystemet er egnet som militært rekrutterings- og utdanningssystem.⁴¹ Å opprettholde

³⁸ Solstrand Ragnvald, ”Forsvarets fremtidige struktur”, Særtrykk av *Norsk militært tidsskrift* nr 3 1985, s 8.

³⁹ Antallet vernepliktige som innkalles til og fullfører førstegangstjeneste er relativt stabilt gjennom hele perioden. På 1970-tallet gjennomfører ca 60% av årskullet førstegangstjeneste (NOU 1978: 9, s 84); på 1990-tallet fullfører ca 70% av noe mindre årskull (Stortingsmelding 22 (1997-98) *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999-2002*, s 87)

⁴⁰ Referert i St prp nr 98, ”Om militær verneplikt og endringer i tjenestetid og tjenestemønster for personell i førstegangstjeneste”, s 7.

⁴¹ St meld nr 22 (1997-98) representerer ingen avklaring mellom det rasjonelle og det ideologiske aspektet i praktiseringen av verneplikten. På den ene siden erkjenner meldingen de økte militære kompetansekrav som følger av innføring av ny teknologi, nye operasjonsmønstre og deltagelse i internasjonale operasjoner. På den annen side

en ordning hvor en legger vekt på det allmenne ved verneplikten – og dermed kaller inn hele årskull minus de som av legitime grunner kan få fritak – vil i stadig økende grad stå i motsetning til kravet om militær effektivitet av to hovedgrunner: For det første vil utdannelse av mannskaper det i praksis ikke er behov for i krigsstrukturen forbruke penger det ellers er behov for til investeringer i materiell, og som sådan forhindre en nødvendig fornyelse av de avdelinger Forsvaret skal kunne sette opp. Dette problemet vil øke i samme takt som Hærens struktur skrumper. Forsvarskommisjonen av 1990s seks brigader hadde eksempelvis allerede i Stortingsmelding 22 i 1998 blitt til fire.⁴² For det andre skaper den økende teknologiske og operative kompleksitet økte krav til personlig dyktighet som det er vanskelig å oppøve og holde ved like innenfor en ordning basert på allmenn verneplikt, særlig når økonomiske innstramminger fører til redusert utdannings- og øvelsestid. I tillegg tilsier vernepliktens ideologiske forankring i den nasjonale selvforsvarstanken at frivillighetsprinsippet vanskelig kan fravikes for operasjoner utenfor den stat – Norge – som systemet opprinnelig er etablert for å forsvare, noe som gjør det vanskelig både å mønstre mannskaper på kort varsel og å holde avdelinger i felt over tid utenfor Norge. Ressursbegrensninger sammen med endrede rammer for militær virksomhet generelt, bidrar bl a på disse måtene igjen til å aksentuere konflikten mellom den rasjonelle og den ideologiske dimensjon ved vernepliktssystemet.

4 KONKLUSJON

Vernepliktssystemet, slik det opprinnelig var konsipert, var et system for mobilisering av et maksimalt antall soldater for en krigsorganisasjon som i fredstid ble holdt på et minimalt operativt nivå. Slik den franske "Levéé en Masse" og senere de preussiske vernepliktsarméer demonstrerte var systemet særdeles effektivt. Dets suksess hviler imidlertid på to hovedforutsetninger: For det første at den militære teknologi er på et relativt enkelt nivå, noe som favoriserer personellintensive avdelinger, og for det andre at systemet tilføres nok ressurser til at avdelingene kan utrustes og øves i tilstrekkelig grad.

Utviklingen de siste 25-30 år – i Norge som ellers⁴³ – har imidlertid i økende grad bidratt til å undergrave begge disse forutsetningene. Den militære teknologi har muliggjort operasjonsmønstre med en så stor kompleksitet at vernepliktige mannskaper i praksis ikke har forutsetninger for å utnytte materiellets ytelsespotensial fullt ut. Gradvis synkende budsjetter skaper dessuten et økende gap mellom Forsvarets *behov* for soldater og det antallet en faktisk må kalle inn og utdanne gitt en fortsatt vektlegging av det *allmenne* elementet i praktiseringen av verneplikten.

ønsker en ikke drastiske omlegginger i praktiseringen av vernepliktsordningen som tilpasning til nye krav. I stedet søker en "[G]jennom målbevisst utdanning, trening og øving [...] å dekke de langt fleste kompetansebehov med vernepliktige mannskaper." I tillegg fremheves verneplikten som "et nasjonalt anliggende og uttrykk for dugnadsånden". Samtidig legger en vekt på hensynet til rettferdighet i praktiseringen av ordningen og ser det "derfor som avgjørende at alle tjenestedyktige innkalles til førstegangstjeneste". St meld nr 22 kap 7 s 84-91.

⁴² Stortingsmelding 22 fastslår at fire brigader (tre divisjonsbrigader og én selvstendig) vil bli prioritert frem til 2006, mens ytterligere to beholdes i oppsetningsplanene, men uten tellende investeringer. Etter 2006 må verdien av de to siste brigadene vurderes. St meld 22 (1997-98), s 67 og 69.

⁴³ Flere land i Europa – Belgia, Nederland og Frankrike – har de seneste årene forlatt verneplikt som prinsipp for rekruttering til sine militære styrker. I tillegg fører mange land en svært "liberal" praksis basert på fritrekking eller andre metoder for å begrense inntaket av vernepliktige, bl a Danmark og Tyskland. Storbritannia har ingen tradisjon for verneplikt i det hele tatt annet enn i forbindelse med store og langvarige kriger, og har i dag utelukkende profesjonelle soldater i sine væpnede styrker.

I tillegg bidrar aspekter ved den sikkerhetspolitiske og kulturelle utvikling til en orientering bort fra allmenn verneplikt som rekrutteringssystem. Verneplikten ble skapt i en epoke hvor krig hovedsakelig ble sett på som et eksistensielt spørsmål, hvor nasjonens og statens interesser var sammenfallende, og hvor krigføring forutsatte en total mobilisering av nasjonens ressurser. På denne måten kan en si at vernepliktssystemet og total krig inngikk i en symbiose hvor krig i industriell skala forutsatte massemobilisering, som igjen forutsatte verneplikt, som på sin side igjen hadde forestillingen om krig som en altomfattende kraftprøve som forutsetning.

Utviklingen etter Annen verdenskrig har langt på vei fjernet den totale eksistensielle krig som sikkerhetsutfordring i Europa. De militære organisasjonene har i større grad blitt instrumenter for et bredere spektrum av sikkerhetspolitiske målsettinger. Krig antar følgelig mer karakter av begrenset maktbruk for realisering av begrensede målsettinger. Dette er det siste tiåret tydeligst demonstrert ved det økende antall militære intervensjoner i konfliktområder. Når nasjonens eksistens imidlertid ikke lenger er truet har dette bidratt til å svekke båndene – også i Norge – mellom statens militære instrument og forsvaret av denne staten som ideologisk overbygning over den militære virksomheten. Følgelig svekkes også den institusjon som mer enn noen annen er forankret i idéen om mobilisering av nasjonen for statens eksistens – nemlig verneplikten.

På det kulturelle plan bidrar utviklingen av en stadig sterkere individorientert og rettighetsbasert ideologi til at oppslutningen om kollektive goder av enhver art svekkes – også sikkerhetspolitiske. Det fremstår derfor som stadig mer tvilsomt om det i det hele tatt vil være mulig å mønstre moderne velferds mennesker til virksomheter hvor det kreves at ens eget liv settes i fare.⁴⁴

En dogmatisk praktisering av allmenn verneplikt er altså i økende grad blitt uhensiktsmessig som rekrutteringssystem for militær virksomhet. Dette betyr imidlertid ikke at systemet som helhet har utspilt sin rolle. Særlig i stater med et begrenset befolkningsgrunnlag, og som fortsatt har et reelt begrunnet behov for å opprettholde en evne til nasjonalt selvforsvar, kan verneplikten ha betydelige fortrinn fremfor f eks systemer utelukkende basert på frivillighet. For at verneplikten skal kunne ha en fremtid i det norske forsvaret må konflikten mellom dens rasjonelle og ideologiske forankringer løses, enten ved at Forsvarets ressurser økes betraktelig, eller ved en langt mer pragmatisk praktisering av ordningen hvor en fraviker det allmenne i selve vernepliktsprinsippet. Om det siste vil kunne la seg gjøre, og hva slags modeller for praktisering av verneplikten som da er aktuelle, er imidlertid spørsmål som faller utenfor denne drøftingen. Denne historiske gjennomgangen viser imidlertid at det snarere har vært regelen enn unntaket at verneplikten i praksis har vært en begrenset – og ikke allmenn – ordning tilpasset de til enhver tid rådende økonomiske, politiske og militære rammer. Når man i dag står overfor en situasjon hvor en rekke faktorer tilsier at praktiseringen av systemet må endres, så er det altså ikke noe nytt, men snarere i tråd med en snart 200-årig tradisjon.

⁴⁴ Edward Luttwak peker på synkende barnetall i vestlige land og dermed en økende motvilje mot å akseptere tap av menneskeliv ("*mammismo*") som en forklaringsfaktor bak stormaktenes manglende vilje til å bruke militær makt for "non-vital interests". Luttwak Edward, "Where are the Great Powers? At Home with the Kids", i *Foreign Affairs* juli/august 1994. Leif Vetlesen reflekterer tankevekkende over dette spørsmålet i et innlegg i Aftenposten 7 juni 2000 med referanse til meldinger om de problemer Forsvaret har med å finne soldater med den tilstrekkelige fysiske og mentale robusthet til å bemanne grensevaktstyrken i Sør-Varanger. Han finner kontrasten slående til i hvilken grad denne typen problemstillinger overhodet ikke var noe tema for de mange nordmenn – helt ned i 15-16-årsalderen – som bemannet handelsflåten under krigen.

Litteratur

Arméernas världshistoria del III 1700-1914, AB Svensk litteratur, Stockholm 1968

Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon, Oslo

Berg Roald, *Norsk forsvarshistorie*, bd 2 ”Profesjon, union, nasjon 1814-1905”

Berg Roald, ”Den svenske generalguvernørtiden i Norge, 1814-1929”, *IFS Info* 6/1999, Institutt for forsvarsstudier, Oslo 1999

Dupuy E R og T N Dupuy (red) *The Harper Encyclopedica of Military History*, HarperCollins Publishers, N Y 1993

Ericson Lars, *Svenska knektar: Inndelte soldater, ryttere och båtsmän i krig och fred*, Historiske Media, 1995

Fuller J F C, *The Decisive Battles of the Western World and their Influence upon History, Vol 2 1792-1944*, Paladin Grafton Books, London 1987

Holm Terje H, ”Hærordningen av 1888” i *Forsvarsmuseets årbok 1988*, Oslo 1988

Illustreret norsk konversationsleksikon, Bd V sp 1249, Aschehoug, Kristiania 1912

Johansson Alf W, *Europas krig. Militært tänkande, strategi och politik från Napoleonstiden till andra världskrigets slut*, Tiden, Stockholm 1988

Luttwak Edward, ”Where are the Great Powers? At Home with the Kids”, i *Foreign Affairs* juli/august 1994

Nelsson Bertil, *Från Brunkeberg til Nordanvind. 500 år med svenskt infanteri*, Probus förlag, Stockholm 1993

NOU 1978: 9, *Forsvarskommisjonen av 1974*, Oslo 1978.

Nåvik Ørnulf, *Verneplikts historie i Norge 950-1996*, Elanders forlag, 2 utg Oslo 1997

Palmer R R, ”Frederick the Great, Guibert, Bülow: From Dynastic to National War”, i Paret P (red) *Makers of Modern Strategy From Machiavelli to the Nuclear Age*, Clarendon Press, Oxford 1986

Ruge Otto, *Felttoget – General Otto Ruges erindringer fra kampene april-juni 1940*, Aschehoug, Oslo 1989

Schei og Zimmer (red) *Norges Lover 1685 – 1991*, Ad Notam forlag, Oslo 1992

Solstrand Ragnvald, ”Forsvarets fremtidige struktur”, særtrykk av *Norsk militært tidsskrift* nr 3 1985

St meld nr 22 (1997-98) *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999-2002*, Oslo 1998

St prp nr 98 (1991-92), *Om militær verneplikt og endringer i tjenestetid og tjenestemønster for personell i førstegangstjeneste*, Oslo 1992.

FORDELINGSLISTE

FFISYS **Dato:** 7 juni 2000

RAPPORTTYPE (KRYSS AV) <input checked="" type="checkbox"/> RAPP <input type="checkbox"/> NOTAT <input type="checkbox"/> RR	RAPPORT NR. 2000/02708	REFERANSE FFISYS/779/161.1	RAPPORTENS DATO 7 juni 2000
RAPPORTENS BESKYTTELSESGRAD UGRADERT		ANTALL EKS UTSTEDT 120	ANTALL SIDER 21
RAPPORTENS TITTEL PRAKTISERING AV VERNEPLIKTEN I NORGE 1814 - 2000		FORFATTER(E) JOHANSEN Iver	
FORDELING GODKJENT AV FORSKNINGSSJEF:		FORDELING GODKJENT AV AVDELINGSSJEF:	

EKSTERN FORDELING

INTERN FORDELING

ANTALL	EKS NR	TIL	ANTALL	EKS NR	TIL
1		Forsvarsdepartementet	14		FFI-Bibl
1		v/Svein Efstad	1		Adm direktør/stabssjef
1		v/Fridtjof Søgård	1		FFIE
1		v/Erling Wang	15		FFISYS
1		v/Espen Skjelland	1		FFIBM
1		v/Iver B Neumann	1		Ragnvald H Solstrand, FFISYS
1		Forsvarets overkommando/SENST	1		Bent Erik Bakken, FFISYS
1		v/Svein Ivar Hansen	1		Jan Erik Torp, FFISYS
1		v/Sverre Diesen	1		Jonny M Otterlei, FFISYS
1		v/Arne Røksund	1		Paul Visnes, FFISYS
1		Forsvarets overkommando/HST	1		Atle Bastiansen, FFISYS
1		v/Torgeir Hagen	1		Jan Østby, FFISYS
1		Forsvarets overkommando/SST	1		Frode H Omang, FFISYS
1		v/Jakob Børresen	1		Anders Kjølberg, FFISYS
1		Forsvarets overkommando/LST	1		Annika Hansen, FFISYS
1		v/Espen Amundsen	1		Katja Skjølberg, FFISYS
1		Forsvarets overkommando/HVST	1		Tonje Grunnan, FFISYS
1		v/Sigurd Hellstrøm	1		Brynjar Lia, FFISYS
1		Forsvarets overkommando	1		Bjørn Olav Knutsen, FFISYS
1		v/Erling Aabakken	1		Rolf-Inge Vogt Andrésen, FFISYS
1		v/Nils Marius Rekkedal	1		Tor Bukkvoll, FFISYS
1		FKS	1		Tor Langsæter, FFISYS
1		v/Gunnar E Gustavsen	1		Fredrik Dahl, FFISYS
1		FKN	1		Janne M Hagen, FFISYS
1		v/Geir Holmenes	1		Håkon Ljøgodt, FFISYS
1		FSTS	1		Harald Andås, FFISYS
1		v/Rolf Helge Grønås	1		Alf Granviken, FFISYS
1		v/Inge Tjøstheim	1		Lars Finstad, FFISYS
1		IFS	1		Thor Olai Skullerud, FFISYS
1		v/Tom Kristiansen	1		Øystein Gran Larsen, FFISYS
1		v/Roald Berg	1		Tor Erik Schjelderup, FFISYS
1		v/Torunn Laugen	1		Roy Finn Karlsen, FFISYS
1		NUPI	1		Ole Martin Halck, FFISYS
1		v/Ståle Ulriksen	20		Iver Johansen, FFISYS

FFI-K1

Retningslinjer for fordeling og forsendelse er gitt i Oraklet, Bind I, Bestemmelser om publikasjoner for Forsvarets forsknings institutt, pkt 2 og 5. Benytt ny side om nødvendig.

EKSTERN FORDELING

INTERN FORDELING

ANTALL	EKS NR	TIL	ANTALL	EKS NR	TIL
2		Forsvarpolitisk utvalg, sekretariatet			FFI-veven
1		Terje Holm, Forsvarsmuseet Oslo			
5		FHS			
1		Tor Egil Walter, Försvarshögskolan, Valhallavägen 117, Box 27085, 115 93 Stockholm			
1		Tomas Ries, Försvarshögskolan, Mannerhemmentie 15, 00260 Helsinki			
		FOA			
1		v/Bengt Andersson			
1		v/Robert Dalsjö			
3		Krigsskolen			
3		Luftkrigsskolen			
3		Sjøkrigsskolen			
		Baltic Defence College, Riia 12, 51013 Tartu, Estland			
1		v/Ole Kværnø			
1		v/Hogne Rykkje			